

УДК 159.925(092)(73)

ТЕОРІЯ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ ГОВАРДА ГАРДНЕРА У ДИДАКТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Кудлай О. В., Макарчук А. А., Білоусова Н. В.

У статті на основі аналізу автентичних першоджерел розглянуто основні положення теорії множинного інтелекту американського психолога Говарда Гарднера та шляхи їх застосування з дидактичною метою, а саме щодо навчання української мови та літератури. Визначено основні характеристики вербально-лінгвістичного, логіко-математичного, візуально-просторового, тілесно-кінестетичного, музичного, міжособистісного і внутрішньоособистісного видів інтелекту та наведено варіанти завдань з урахуванням численних підходів до організації вивчення та засвоєння навчального матеріалу. У статті визнається подібність у трактуванні Гарднером поняття "інтелект" до понять "здібність", "талант", наголошується на взаємозв'язку всіх типів інтелекту та підкреслюється, що розвиток множинного інтелекту не є освітньою метою, а лише ефективним засобом її досягнення. Особливу увагу приділено перспективам використання теорії множинного інтелекту для розбудови сучасної української школи.

Ключові слова: інтелект, множинний інтелект, пізнавальні здібності, мовленнєва діяльність, альтернативні завдання, індивідуалізація, плуралізація.

В статье на основе анализа автентичных первоисточников рассмотрены основные положения теории множественного интеллекта американского психолога Говарда Гарднера и пути их применения в дидактических целях, а именно по обучению украинского языка и литературы. Определены основные характеристики видов интеллекта и приведены варианты заданий с учетом многочисленных подходов к организации изучения и усвоения учебного материала.

Ключевые слова: интеллект, множественный интеллект, познавательные способности, речевая деятельность, альтернативные задачи, индивидуализация, плурализация.

The article analyses authentic primary resources, studies the main principles of multiple intelligence theory of the American psychologist Howard Gardner and offers the ways of their application for didactic purposes, namely, for teaching the Ukrainian language and literature. The basic characteristics of verbal-linguistic, logical-mathematical, visual-spatial, bodily-kinesthetic, musical, interpersonal and intrapersonal types of intelligence are determined, and variants of tasks are given taking into account numerous approaches to the organization of studying and mastering of educational material.

The article recognizes the similarity in the concept of "intelligence" to the concepts of "ability", "talent", and emphasizes the interconnection of all types of intelligence, and emphasizes that the development of multiple intelligence is not an educational goal but an effective means of achieving it. Particular attention is paid to the ability of using the multiple intelligences theory for the development of a modern Ukrainian school.

Key words: intelligence, multiple intelligences, cognitive abilities, speech activity, alternative tasks, individualization, pluralization.

З огляду на переорієнтацію навчального процесу в сучасній школі на врахування, розвиток і використання індивідуальних особливостей учня [6, с. 1–4] важливе значення може мати дослідження та застосування в педагогічній практиці теорії множинного інтелекту американського психолога Говарда Гарднера. Це обумовлює актуальність нашого звернення до даної теми. Новизна цього дослідження полягає в акценті на використанні положень теорії з дидактичною метою, а саме у навчанні рідної мови та літератури.

Мета статті – розглянути теорію множинного інтелекту в дидактичному контексті, осмислити головні положення цієї теорії з точки зору можливостей її застосування як у процесі навчання мови та літератури, так і для сприяння розвитку здібностей дитини взагалі. У ході роботи над статтею були використані в тому числі й автентичні першоджерела, наявні в інтернет-ресурсі у форматі pdf.

Множинний інтелект як філософію навчання не можна вважати новим поняттям. Як пише один з численних критиків теорії множинного інтелекту (надалі MI) професор психології університету штату Вірджинія Даніель Т. Вілінгем, "найдивнішим у теорії Гарднера є те, що в ній немає нічого дивного" [3]. Так, про врахування вікових та природних особливостей дитини у навчанні та вихованні говорив ще Ж.-Ж. Руссо у своєму творі "Еміль, або Про виховання". На його думку, особистість дитини треба поважати, рахуватися з її інтересами і запитамі. Ідея саморозвитку закладених у кожній людині сил була важливою складовою педагогічної системи Песталоцці. Ф. Фребель, відомий як засновник першого дитсадка, вважав, що дитина від народження обдарована чотирма інстинктами: діяльності, пізнання, художнім і релігійним [7]. Відомий американський філософ і педагог-прагматист Джон Дьюї (1859–1952) вимагав урахування основних імпульсів природного росту дитини: соціального (потреби у грі та в русі), дослідницького (потреби у пізнанні та розумінні речей), експресивного (потреби у самовиявленні) [5, с. 3]. Психологи, які одними з перших взялися досліджувати інтелект (Ч. Спірмен (1927) і Л. Термен (1975)), віддавали перевагу холистичному (від англ. whole – "цілий, цілісний") підходу. Розумінню інтелекту як складного феномена, що з'являється й розвивається під впливом багатьох чинників (спадковість, виховання, культура), посприяли праці Роберта Стернберга (1985) [8, с. 11].

Таким чином, необхідність урахування в процесі навчання численних індивідуальних здібностей дітей обстоювали багато педагогів і психологів, але про множинність власне інтелекту заговорив уперше саме Говард Гарднер. У чому ж полягає особливість наукового доробку Говарда Гарднера порівняно з іншими теоріями цього напрямку? Висловлюємо думку, що саме завдяки застосуванню мультифакторності й міждисциплінарності як основних методологічних підходів Г. Гарднер досяг плідних висновків у дослідженні інтелекту. Міждисциплінарність легко давалася Г. Гарднеру завдяки багаторічній спеціалізації на кількох предметних галузях одночасно: педагогіки, нейропсихології, культурології, соціології, нейробіології [8, с. 12].

У теорії MI Г. Гарднер виходить із того, що люди, як особливі істоти, наділені не одним, а кількома автономними інтелектами: вербально-лінгвістичним, візуально-просторовим, логіко-математичним, ритміко-музичним, тілесно-кінестетичним, особистісним, міжособистісним. Через двадцять років після появи першого видання книги "Структура розуму: теорія множинного інтелекту" (англ. *Frames of Mind* перекладене доволіно, тому можна використати і назву "Грані розуму") учений замислився над тим, щоб доповнити цей перелік восьмим видом інтелекту – натуралістичним. Пізніше, беручи до уваги суспільну й культурну динаміку, він говорить про дослідження таких видів інтелекту, як екзистенціальний (здатність розв'язувати глобальні проблеми), духовний, емоційний і сексуальний, ще пізніше – про цифровий (digital) інтелект [1, с. 9]. Таким чином, Г. Гарднер наголошує на важливості врахування не тільки особистісних факторів (спадковість, набутий досвід), а й так званих контекстних обставин та умов (культурних, політичних, соціальних, географічних тощо), сукупний вплив яких веде до еволюції інтелекту і як персонального, і як цивілізаційного надбання.

Теорія множинного інтелекту (TMI) Говарда Гарднера має численних критиків. Цікаво, що сам автор пропонував кільком ученим дослідити слабкі місця теорії. Основні зауваження стосуються недостатньої перевірки TMI на ефективність, критеріїв визначення окремих видів інтелекту та самої термінології. Щодо використання терміна "інтелект", то автор визнає подібність у його трактуванні понять "здібність", "талант": "Я впевнений, що, якби я написав книгу під назвою "Сім талантів", вона не привернула б до себе такої уваги, як "Структура розуму" [1, с. 11]. Можна звинувачувати Гарднера у використанні певних маркетингових ходів, але важливо, щоб через сумнівну форму ми не відкинули корисної суті теорії, а її,

здається, сприйняли мільйони в усьому світі (Гарднер навіть написав про це книгу "Multiple Intelligences Around the World"). Теорія була справжнім шоком для психологів, тоді як освітяни сприйняли її дуже схвально, що приємно здивувало навіть самого Гарднера.

Говард Гарднер акцентує увагу на тому, що ступінь розвитку того чи іншого інтелекту залежить від частоти його використання в житті. Чим частіше це відбувається, тим більша імовірність сформувати певний тип інтелекту, тим краще він буде розвиватися. Насправді, всі типи інтелекту пов'язані між собою. Якщо розвивати один з них, інші, суміжні з ним, також будуть розвиватися.

Без сумніву, у викладанні мови та літератури найважливіше значення має вербально-лінгвістичний інтелект, хоча для ефективного навчання якомога більшої кількості учнів і для якомога глибшого оволодіння мовою слід розвивати й інші види інтелекту. Г. Гарднер визначає вербально-лінгвістичний інтелект як здатність користуватися мовами, рідною або іншими, для висловлення своїх думок та для розуміння інших людей. Як стверджує Г. Гарднер, синтаксис та фонологія найближчі до вербально-лінгвістичного інтелекту, у той час як семантика та прагматика включають властивості логіко-математичного та міжособистісного видів інтелекту. Гарднер виділяє чотири аспекти знання мови: 1) риторичний аспект мови; 2) мнемонічний потенціал мови; 3) роль мови у поясненнях; 4) здатність користуватися мовою для металінгвістичного аналізу.

Людина з розвиненим вербально-лінгвістичним інтелектом уміє: сприймати усне мовлення та реагувати на нього; імітувати вимову; слухати, читати, писати та дискутувати; послуговуватися друкованими матеріалами (журналістика, поезія, проза, художня література тощо); створювати нові лінгвістичні форми, оригінальні писемні твори, а крім того, виголошувати усні промови тощо. Щоб пробудити вербально-лінгвістичний інтелект, Гарднер пропонує використання загадок.

Логіко-математичний інтелект Г. Гарднер описує як такий, що охоплює три широкі, взаємопов'язані галузі, а саме: математику, природничі науки і логіку. Він може служити інтеграційним фокусом для багатьох предметів. Пропонуємо деякі стратегії, які інтегрують математичне та логічне мислення у викладання мови: створення послідовних ланцюжків; дедуктивну логіку: силогізми та діаграму Венна; індуктивну логіку: аналогії; моделювання: блоки моделей та моделі в мові; стратегії постановки питань; принципи геометрії та їх приклади: вивчення слів, частин мови, членів речення або будь-якої іншої інформації за допомогою карток, наприклад, прямокутні картки – іменники; овальні, шестикутні, трикутні – інші частини мови тощо. Різні геометричні форми є вдалим візуальним мнемонічним засобом у навчальному процесі: створення колажів з геометричних фігур різного розміру, кольору і форми, здатних художньо відбивати структуру речення; вирізання з паперу різних форм для відображення підмета, присудка, додатків, означень та обставин для побудови речення.

Візуально-просторовий інтелект не потребує знання мови слів, речень, мовлення, книг тощо. Натомість він володіє мовою кольору, форми, дизайну, текстури, узору, образу, картини та символів. Часто "візуалісти" мають труднощі з мовою, із запам'ятовуванням зокрема. Останнім часом велика увага приділяється візуальним формам конспектування, до якого відносять складання концептуальних карт або інтелект-карт. Для учнів із візуально-просторовим мисленням поняття стають зрозумілими у контексті та у зіставленні з іншими поняттями. Повторювання не відіграє великого значення для цього типу інтелекту.

Тілесно-кінестетичний інтелект – це "пізнання" свого організму, пов'язане з розумінням руху м'язів, суглобів чи сухожилів. Види діяльності в межах кінестетичного інтелекту, які можна застосувати до навчання мови та літератури, – рольова гра, імітування, фізичні вправи, живий скульптурний витвір, жива сценка.

Музичний інтелект – це знання того, як послуговуватися музикою і ритмом для досягнення стану, який допомагає креативно вирішувати різні ситуації. У зарубіжній дидактиці широко використовуються нескладні наспіви для вивчення будь-яких тем (наприклад, славнозвісні jazz chants). Неможливо переоцінити вплив вдало підбраного музичного фрагменту на сприйняття дітьми того чи іншого літературного, особливо ліричного, твору.

Міжособистісний інтелект – це спосіб пізнання, який можна виразити формулою "людина – людина", і для свого вираження він має покладатися на всі інші види інтелекту. Робота в групах, парах, проведення рольових ігор, інтерв'ю – відпрацювання мовного матеріалу в різних ситуаціях спілкування сприяє глибшому і міцнішому його засвоєнню. Вважаємо, що наразі актуальним видається дослідження впливу методу кооперативного навчання (автор Дейв Спенсер) на процес вивчення мови та літератури і його застосування у практичній дидактиці.

Як і міжособистісний, внутрішньоособистісний інтелект потребує участі всіх інших видів інтелекту для свого вираження і таким чином інтегрує та синтезує всі інші шляхи набуття знань. На нашу думку, цей вид інтелекту найбільше задіяний у такому виді мовленнєвої діяльності, як письмо. Особистісне, творче використання письма може бути застосоване в таких альтернативних завданнях, як написати (скласти) сценарій для радіо- або телевізійної програми, лозунги або листівки, погляд на події під кутом зору іншої особи, рекламу, оголошення, ярлики, етикетки, титри, заголовки до кадрів на екрані, інформаційні листівки, вірші, інструкцію щодо використання обладнання, колекцію загадок, жартів, фольклорних творів, листи, інтерв'ю, передову статтю.

У той час як автор теорії MI наголошує на переважному застосуванні її на етапі пояснення навчального матеріалу, його послідовниця Крістен Нікольсон-Нельсон у своїй книзі "Розвиваючи множинний інтелект учнів" радить учителям співвідносити планування уроків на основі TMI з таксономією цілей Б. Блума, професора Чиказького університету, яка включає шість рівнів складності пізнавальних здібностей: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка [2, с. 1]. Авторка застерігає, що коли цього не зробити при плануванні та аналізі уроку, то "легко втрапити в пастку створення чудових уроків, які не йдуть далі рівня знань та розуміння" [4, с. 45]. Вона ділиться власним досвідом використання проектної роботи як такої, що надає широке поле для застосування теорії MI. Ось зразки MI-проектів для вербально-лінгвістичного інтелекту: написати листа політику стосовно теми, яка вас дійсно хвилює (рівень знань), прочитати оповідання і зобразити діорамою улюблену сцену (рівень розуміння), скласти списки різних слів – синонімів до слова "сказав", "хоробрих" прикметників, "схвильованих" дієслів, скласти кросворд з певними словами, вигадати свою "закодовану" мову і написати нею листа (рівень застосування), написати порівняльний аналіз двох творів, скласти історію про те, як головний герой використовує логічний шлях виходу із ситуації (рівень аналізу), створити карту-пам'ятку для пояснення важливих аспектів – системи персонажів чи сюжету (рівень синтезу), порекомендувати класу прочитати книгу, реферувати її, пояснити, чому рекомендуєте її (рівень оцінки) тощо.

Наведені вище варіанти завдань забезпечують широкий вибір численних підходів до розробки однієї й тієї ж теми. І все це стає можливим завдяки головному чиннику в даній царині – слову. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Прищепити учням любов до мови – означає подарувати їм можливість відчувати насолоду від звучання слів, повагу та відповідальність у послуговуванні нею. А допомогти вчителю досягти цієї благородної мети може, в тому числі, теорія множинного інтелекту.

Таким чином, можемо сказати, що під інтелектом Гарднер розуміє неординарну здатність людини до нестандартного рішення проблем, генерування нових ідей, створення продукту з високим ступенем цінності. Такий підхід актуальний для перспектив розвитку нашої школи, системи освіти в цілому, окреслених новими нормативними освітніми документами. Індивідуалізувати – значить знати якомога більше про інтелектуальний профіль учня чи студента, за якого відповідає, навчати і оцінювати так, щоб виявити у нього якомога більше здібностей. Пліуралізувати – означає вирішувати, які теми, концепти, ідеї мають більшу вагу і презентувати їх якомога більшою кількістю способів. Як вважає сам автор TMI, множинний інтелект не мусить бути освітньою метою.

Література

1. Gardner Howard. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences [Електронний ресурс] / Gardner Howard. – New York : Harper and Row, 1983 – 430 p. – Режим доступу: <https://www.amazon.com/Frames-Mind-Theory-MultipleIntelligences>. – Назва з екрана.
2. Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. – Teaching and Educational Development Institute, The University of Queensland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua>. – Назва з екрана.
3. Daniel T. Willington. Reframing the Mind [Електронний ресурс] / Daniel T. Willington. – Режим доступу: <http://educationtext.org/reframing-the-mind>. – Назва з екрана.
4. Nicholson-Nelson K. Developing Students' Multiple Intelligences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.booksee.org/g/%20Kristen%20Nicholson-Nelson>. – Назва з екрана.
5. Байсара Л. І. Множинність проявів видів інтелекту : конспект лекцій [Електронний ресурс] / Л. І. Байсара. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2010. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua>. – Назва з екрана.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content>. – Назва з екрана.
7. Європейська класична педагогіка кінця XVIII – першої половини XIX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1153041635404/_/xviii_xix. – Назва з екрана.
8. Лавриченко Н. Множинний інтелект і обдарованість у теоретичній моделі Говарда Гарднера [Електронний ресурс] / Н. Лавриченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 4 (58). – С. 11–12. – Режим доступу: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream>. – Назва з екрана.